

С Т А Н О В И Щ Е

От доц. д-р Иван **Рашков** Кръстанов (СУ „Св. Климент Охридски” – Богословски факултет) относно представения дисертационен труд на задочния докторант

Елена Искърва Серева

на тема:

БОГОРОДИЧНИЯТ АКАТИСТ

В БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКОВНА ЖИВОПИС

ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

за присъждане на образователната и научна степен **доктор** в област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.4. **Религия и теология** (**Християнско изкуство**)

Заповед на Ректора № РД 38-106 /05.02.2018

Предложеният от кандидата основен труд е в обем от **306** печатни стандартни сграницы и включва: **Списък на съкращенията, Предговор, Увод, Три глави, Заключение, Ползвана литература и Приложение**, съдържащо снимков материал към темата на дисертацията. Научният апарат съдържа **667** бележки под линия. Приложени са и **две** (2) публикации по темата на дисертацията, а други **единадесет** (11) са под печат. Авторът прилага и **Декларация** за авторство на своето съчинение.

В **Предговора (с. 5-7)** са посочени мотивите за избора на темата на дисертационното съчинение. Интересът към „Богородичния акатист”, като иконографски сюжет, се заражда у докторанта Елена Серева още когато тя е слведвала в специалност *Иконография* в Православния Богословски факултет на ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”. При многото пътувания, организирани с учебна цел, до църкви и манастири из цялата страна, тя е впечатлена от иконографския цикъл от сцени на този *химн-прослава* в чест на Пресвета Богородица.

В **Увода (с.8-15)** докторантът алгументира актуалността на дисертационната си тема. Правилно отбелязва, че в България *„липсва*

цялостно изследване върху иконографията на Богородичния акатист”. Проследява изследванията и публикациите на наши и чужди автори, които вече са писали върху иконографският цикъл `Богородичен акатист`. След появата си през XIV в., този цикъл от сцени се разпространява в целия Балкански полуостров по паметници, като: *миниатюри, старопечатни книги, щампи, ерусалимски, тъкани*, както и в *кавалетната и монументалната църковна живопис*.

Ясно и конкретно са посочени *целта, задачите* и очокваните *резултати*. Авторът уточнява, че „*проучването не цели да разгледа всички паметници на кавалетната и монументалната живопис на Българското възраждане, в които присъства сюжета, а се основава на творби от творчеството на представители на основните живописни школи от епохата, както и на зографи, работили по темата извън тези школи*”. Хронологично е представена *панорамата на цикъла* в българската църковна живопис през разглеждания период.

Коректно са обосновани *предмета, обекта, обхвата* и *структурата* на дисертацията, както и ползваните *методи на изследване*.

В Първа глава (с. 16-64) *Теоретична постановка на проблема* са разгледани *авторството и произхода* на молитвения химн-възхвала на Божията Майка, който намира своя образен еквивалент и в православната иконография. Посочени са и неговите специфики и характеристики от гледна точка на химнографията. Много важен пункт е уточняване значението на *Богородичния акатист* в литургично-богослужебната практика на Църквата, тъй като това определя и мястото му в иконографската програма на православния храм. Подробно и сполучливо са посочени и анализирани отделните литургични последования от денонощния богослужебен кръг, седмичното и годишното последование във връзка със св. Четиридесетница и Постния триод, както и мястото на Богородичния акатист в последованието на Малкото вечерие. Всичко това дава възможност да се разберат по-ясно евангелските и догматически аспекти и връзката им със съответните текстове от Свещ. Писание на Стария и Новия Завет, които рефлексират и в иконографския цикъл на Богородичния акатист.

Представените в тази глава таблици (1 и 2) много ясно и прегледно онагледяват мястото на Богородичния акатист в богослужението на

петъчните дни на Св. Четиридесетница през Великия пост и съответните изображения на светци и евангелски събития, празнувани в съботните и неделните дни. Дисертантът обръща внимание и на факта, че включването на Богородичния акатист в иконографската програма е в зависимост и от посвещението на храма. Във връзка с тази особеност са посочени и някои конкретни паметници. Главата завършва с обобщение, като такова е направено и при другите две глави.

Във **Втора глава (с. 65-195) `Иконография на Богородичния акатист в българската църковна живопис през Възраждането`**, която всъщност е и основната, докторантът проследява *произхода и развитието* на иконографията на `Богородичния акатист` през изследвания период. Задълбочено са разгледани основните модели при формирането на иконографския цикъл от сцени на Акатиста. Посочени са, с подробен анализ, много изображения на `Богородичния акатист` в иконната и монументалната църковна живопис. Подчертано е голямото влияние на графичното изкуство при изграждане иконографията на сюжета. От направения анализ на редица щампи са установени образците, от които се ползват зографите от основните художествени школи, както и на такива извън тях. Подчертано е и силното влияние на Ерминиите. Отчетливо са разграничени *трите варианта - пълен, съкратен и епизодичен* иконографски цикъл, чрез които се представя `Богородичния акатист` в монументалната църковна живопис. Направен е задълбочен анализ на сцените и персонажите, които се включват във всеки един от *трите варианта* на иконографския цикъл на `Богородичния акатист` в неговата историческа и догматическа част. Определена е схемата, по която се изгражда `Акатистната икона` през епохата на Българското възраждане: с ясно различимо централно изображение на Св. Богородица с Младенеца Христос, фланкирано от образи на старозаветни пророци, както и включването на Ангели, Новозаветна Св. Троица или само Бог Саваот. В клейма, около централния образ, са представени сцените, представлящи отделните икони и кондаци на `Богородичния акатист`. Включените персонажи и сцени „представят небесния и земния произход на възплътването на Бог Слово Иисус Христос – респективно двете Му природи – Божествената и човешката, родословието на Божията Майка с подчертаване на нейния знатен царски произход, а в горната част на композицията е представен небесния, Духовния свят. Подчертана е и ролята на Св. Богородица в Боговъплъщението, както и като покровителка

и застъпница пред престола на своя Син и Бог за спасението на човешкия род.

В Трета глава (с. 196-263) - *Богословска натораверност на сцените, изграждащи темата* - докторантът прави задълбочен анализ на уводната строфа „Взбранной воеводе”, като *победна и благодарствена песен*. Образното представяне на тази строфа е предадено чрез сцената *Отбраната на Константинопол*. От изследваните паметници, се вижда, че през Възраждането майсторите зографи изписват тази строфа като текст. В някои от тях към текста е добавен и образа на Св. Богородица от съответния иконографски тип. Много подробно и задълбочено е направен анализ на богослужебните и дагматически аспекти в иконографския цикъл на Богородичния акатист. Приложените схеми онагледяват постигнатите резултати.

Проследена е и спецификата в текстуалните сигнатури, които, както е установил докторантът, се променят през епохата на Възраждането. Съществен принос е и съставянето на корпус от паметници с хронологично и типологично проследяване на представения иконографски цикъл в тях. Коректно са изнесени и съответните резултати.

В **Заключението** (с.254-256) са посочени постигнатите резултати и изводи. Формулирани са и приносите на дисертационното изследване. Докторантът извежда шест приносни пункта: установена е връзката на иконографския цикъл от сцени на Богородичния акатист с богослужението през Св. Четиредесетница; идентифицирани са основния модел и изворите за изобразяване на Богородичния акатист през изследваната епоха; изготвен е корпус от паметници с иконографския цикъл на Акатиста от представители на отделните художествени школи, както и на самостоятелни зографи, с включени нови паметници; идентификация и богословска херменевтика на *съкращения цикъл* от сцени на Богородичния акатист през Възраждането; направен е *подробен богословски анализ* на композиционната схема на възрожденската акатистна иконо; установена е причината за включването на Богородичния акатист в иконографската програма на църкви с небесен покровител св. Николай Мирликийски Чудотворец.

Много съществен и важен момент са приложените 62 образца на възрожденски щампи, икони и стенописи, които дават възможност за

онагледяване на проучваните паметници и по-доброто разбиране на тяхната интерпретация. Искам изрично да отбележа похвалното усърдие на Елена Серева за заснемането на голяма част от приложените паметници лично от нея.

Имам и някои бележки към дисертационния труд на докторанта:

В по-голяма част от дисертацията има пропуски в пунктуацията! На много места се срещат много дълги изречения, така се губи основния смисъл! Те биха могли да се оформят в по-къси изречения! Не е правилно да се цитират под черта писания на докторанта, които още не са отпечатани! Такива има и в Автореферата, в който не е необходимо да има критичен апарат. Втора глава би могло да бъде представена в по-сбита форма. Приносните моменти би трябвало да бъдат по-ясно формулирани! Понятието „*богословска натовареност*”, употребено във формулировката на Трета глава: „*Богословска натовареност на сцените изграждащи темата*”, не е подходящо! По-добре е да се използва изразът „*богословски аспекти*”.

ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ОЦЕНКА

Няма нищо свършено на този свят! Независимо от посочените забележки и пропуски, от които авторът, надявам се, ще си вземе поука в по-нататъшната му научно-изследователска работа, ако продължи да се занимава с такава, той притежава научен потенциал, усърдие и дисциплинираност. Дисертационният труд на *Елена Серева* има своите научни достойнства и е принос за осветляването на Богородичния акатист, като иконографска тема в църковната живопис на Българското възрождение.

Подкрепям и си позволявам да препоръчам на уважаемите членове на Научното жури да присъдят на *Елена Искърва Серева* образователната и научна степен `доктор` по професионално направление 2.4. `Религия и теология` (**Християнско изкуство**).

София, 27 април 2018 г.

Доц. д-р Иван **РАШКОВ**

/...../